

Süleymanlı Rəbiyə Rizvan qızı

Azərbaycan, Bakı

rabiye1997@mail.ru

ŞAĞIRDLƏRDƏ YARADICI TƏXƏYYÜLÜN İNKİŞAFI VƏ TƏRBİYƏ EDİLMƏSİ

Açar sözlər: təxəyyül, inkişaf, yaradıcılıq, fəaliyyət, təxəyyül surətləri, şagirdlər, metod

Keywords: imagination, progress, creativity, activity, imagination images, students, methods

Ключевые слова: воображение, прогресс, творчество, активность, воображение образы, ученики, методы

Giriş

Müasir dövrdə məktəblərdə əzbəçilikdən uzaq, müasir təlim metodlarından istifadə edilir. Bu metodlar şagirdlərdə bərpəedici və yaradıcı təxəyyülün inkişaf etdirilməsi məsələsinin zəruriliyini ön plana çıxardır.

Təxəyyül ali psixi funksiyalardan biri kimi diqqəti cəlb edir. İnsan təlim və əmək fəaliyyətində təkcə öz yaddaşına əsaslanmır. O, öz fəaliyyətinə yaradıcı şəkildə yanaşır, yaddaşında olan təsəvvürləri dəyişdirir, yeni qaydada birləşdirir, yeni surətlər yaradır və fəaliyyət göstərir. Yeninin yaradılması ilk əvvəl ideal şəkildə, fikirdə həyata keçirilir və sonra maddi, əməli şəkildə reallaşdırılır. İnsanın öz təsəvvürlərinin ideal şəkildə fikirdə birləşdirilməsi, dəyişdirilməsi və bu əsasda yeni surətlərin yaradılması təxəyyül prosesidir.

Təxəyyül haqqında anlayış

Keçmiş qavrayış materiallarının yenidən işlənməsi əsasında yeni surətlərin yaradılmasından ibarət olan prosesə təxəyyül deyilir. Təxəyyül prosesində xarici aləmdə bilavasitə olmayan yeni surətlər yaradır. Lakin insan heç bir şeyi özündən uydurmur, yeni surətlərin ayrı-ayrı əlamətlərini ancaq həyatdan götürür. Hətta ən fantastik surətlər belə insanların cisim və hadisələr haqqındakı təsəvvürləri əsasında formalaşmışdır. Bu təxəyyülün əsas xüsusiyyətidir. Təxəyyül surətlərinin keyfiyyəti insanın bilik və təcrübəsinin zəngin olmasından asılıdır. Onlar nə qədər zəngin olsa, təxəyyüldə yeni surətlər yaratmaq üçün zəruri olan material da çox olar (1, s.98).

Bir çox psixoloqlar təxəyyülə müstəqil bir proses kimi qəbul edir. Lakin bəziləri təxəyyülü təfəkkürlə, bir qismi isə təsəvvürlə əlaqələndirir. Müstəqil bir proses kimi qəbul edilməsi daha məqsədə uyğundur. Çünki, təxəyyül obrazları təxəyyül və təfəkkür obrazlarından fərqlənir.

Yaradıcı təxəyyülün inkişafı

Əgər bir uşağın yaradıcı olmasını istəyiriksə ilk əvvəl onda təxəyyülün inkişafına nail olmalıyıq. Məktəblilərə kiçik siniflərdən tədris olunan ədəbiyyat, ana dili, riyaziyyat, musiqi, rəsm, idman və s. kimi fənlərin köməkliyi ilə müəllim şagirdlərdə təxəyyülün aktivləşdirilməsi üçün müəyyən üsullardan istifadə etməlidir. Xəyali situasiyanın yaradılması, müəllim nağılı oxuyarkən uşaqların təsəvvüründə obrazların canlanması onlarda təxəyyülün aktivləşməsinə təkan verəcəkdir.

Məcəzlar sistemi də insanın təxəyyülünün formalaşmasında mühüm rola malikdir. Bir insanın yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə tək ortaya qoduğu işdə və ya başqaları ilə nitqində deyil, onun daxili nitqində də rast gəlmək olur. Nitq prosesi sayəsində insanın psixoloji vəziyyətini, onun yaradıcılıq imkanlarını, təxəyyülünün nə dərəcədə inkişaf etdiyini müəyyənləşdirmək olur. Məcəzlar nitqimizdə monotonluğu aradan qaldırmaq, onun daha rəngarəng etməklə yanaşı insanın dünya və özü haqqında təsəvvürlərin formalaşmasına səbəb olur.

Psixologiyada 50-60 cı illərdə şəxsin yaradıcılıq imkanlarının müəyyən edilməsi üçün “Beyin həmləsi” metodundan istifadə edilirdi. Bu zaman kollektiv 5-10 nəfərlik qruplara bölünürdü və onlara hər hansı məsələ ilə bağlı öz ideyalarını irəli sürmək söylənilirdi. Təklif olunan ideyalar tənqid olunmamalı, və özündən əvvəlki ideyanı daha inkişaf etdirməli idi. Sonda isə ekspertlər ən yaxşı ideyanı seçməliydilər. Bu metod bir çox ölkələrdə sınaqdan keçirilmişdir. Lakin, müasir metodların köməyi ilə yaradıcılıq və təxəyyül arasındakı qarşılıqlı əlaqəni, şəxsin yaradıcılıq imkanlarını daha yaxşı şəkildə müəyyənləşdirmək mümkündür.

Müasir dövrdə “yarımçıq hekayə”, “fiqurların identifikasiyası”, “strukturların tutulması”, “fiqurların kombinasiyası” kimi testlər, tapşırıqlarla yaradıcı təxəyyülün inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək olur.

Fəal yaradıcı təxəyyül birdən-birə yaranmır. Onda obrazlar mərhələlər üzrə yaranır. Öz xarakterik xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq bu mərhələlər hazırlıq, təkmilləşmə, aydınlatma və yoxlama adlandırılan aşağıdakı ardıcılıqla həyata keçirilir:

1. Hazırlıq mərhələsi- ideya üçün materialın yığılması;
2. Təkmilləşmə mərhələsi- biliklərin konsentrasiyası, ideyaya yaxınlaşma, çatışmayan məlumatların əlavə olunması;
3. Aydınlatma mərhələsi- ideyanın intuitiv dərk edilməsi;
4. Yoxlama mərhələsi- son nəticənin dəqiqləşdirilməsi və formalaşdırılması (3, s.184).

İxtiraçılıq nəzəriyyəsinin müəllifi Q.S.Altşuller yaradıcı təxəyyülü beş mərhələyə ayırır:

1. Birinci mərhələdə qarşıya qoyulan məqsəddən asılı olaraq obyekt tamamilə dəyişdirilir. Obyektin dəyişdirilməsində əvvəlki elmi məlumatlardan istifadə etmək və lazım olarsa yeni elmi nəzəriyyələr yaratmaq mümkündür. Q.S.Altşuller qeyd etmişdir ki, bu mərhələdə təxəyyülün rolu minimumdur, yaradıcılıq isə reproduktiv xarakterə malikdir;

2. İkinci mərhələdə obyekt tamamilə dəyişdirilir. Məsələnin həlli az təsadüf edilən hadisə və effektlərin elmi əsasda araşdırılmasına əsasən tapılır;

3. Üçüncü mərhələ isə təkmilləşdirilən obyektin ciddi dəyişdirilməli olması ilə xarakterizə olunur. Burada tapşırılan işin yerinə yetirilməsi üçün yeni ideyalar və biliklər axtarmaq lazım gəlir. Təxəyyülün rolu birinci mərhələyə nisbətən daha böyükdür.

4. Dördüncü mərhələdə obyektin video dəyişikliklərinə ehtiyac yaranır. Bilik və vasitələrin ancaq bir istiqamətindən istifadə olunur.

5. Beşinci mərhələ obyektin dəyişməməsi ilə xarakterizə olunur. Bu zaman tətbiq etmə vasitəsi həmin obyektə yönəlir. Fikirdə yaranan obrazlar məlum variantlar üzərində qurulur. Təxəyyülün rolu maksimumdur.

Təxəyyül surətlərini təhlil edərkən şəxsiyyət amilini nəzərə almaq vacibdir. Şəxsiyyət keçmişin şüursuz meyillərinin və gələcəyə şüurlu canatmalarının indiki zamanda ifadə vasitəsidir. Yaradıcılıq prosesində şəxsiyyətin özünü aktuallaşdırması, şəxsiyyətin özünü idarə etməsi, öz yaradıcılıq meyillərini həyata keçirə bilməsi amilləri xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, “insanın əməliyyat aparmağı sürətlərin xassəsindən asılı olaraq onun təxəyyülü ya konkret, ya da mücərrəd səciyyə daşıyır” (4, s.208).

Hər yaş dövründə təxəyyül surətlərinin yaradılması fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bunun üçün şagirdləri I-II, III-IV, V-VII, VIII-XI sinif şagirdlərinə ayıraraq hər birinin xarakteristikasından danışmaq olar.

Yuxarıda sadalanan xüsusiyyətləri şagirdlərə də aid etmək olar. 95 nömrəli məktəbdə olan müşahidələrimə əsaslanaraq deyə bilərəm ki, yaradıcı şagirdlər digərlərindən bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Onlar daha həssas, xəyalpərəst, çoxşün, bəzən itaətkar, bəzənsə laqeyd ola bilərlər. Eyni zamanda həm aqressiv, həm də təmkinli olmağı bacarırlar. Bəzi yaradıcı şagirdlər isə çox sakit, təmkinli olmaları ilə fərqlənirlər.

Yaradıcı təxəyyülün xüsusiyyətlərinə uşaqlarda 3,4 yaşından rast gəlinir. Bəzi psixoloqlar uşaqlarda 9 yaşına qədər bərpəedici təxəyyülün mövcudluğunu, yaradıcı təxəyyülün isə 9 yaşından sonra formalaşması fikrini irəli sürüblər. Lakin kiçik yaşlarda olan uşaqların rəsmlərinə fikir versək, onları oyunlar zamanı müşahidə etsək belə nəticəyə gələrik ki, bu fikir yanlışdır.

6-7 yaşlı uşaqlarda yaradıcı təxəyyül daha yaxşı inkişaf etmiş olur. Təxəyyülün inkişafının aydın təzahürü nitqdə öz əksini tapır. Uşaqlar məktəbəqədər yaş dövründə nitqə yiyələnirlər. Nitqə yiyələnən zaman uşağın təsəvvüründə ətraf aləm haqqında daha aydın fikirlər formalaşır. Beləliklə, yaradıcı təxəyyülün inkişafı üçün zəmin yaranır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda oyun fəaliyyəti mühüm rola malikdir. Rollu oyunların mənimsənilməsi uşaqlarda təxəyyülün inkişafına səbəb olan faktordur. Əgər uşaq 3- 4 yaşlarında daha çox oyuncaqlara maraq göstərsə, 6-7 yaşlarında o daha çox təbii əşyalarla-daş, qazan, daraq, çəkiç və s. oynamağa həvəs göstərir.

Uşaqların adi söhbətlərinə fikir verin. Onlar özlərinin kövrək istək və arzularını həmişə gələcək zamanda ifadə edirlər və gələcək zamanda nə deyirlərsə, onların arzu-istək bildirən bu fikirlərində təxəyyülün bir parçası var. “Əmim gələcək, mənə nar gətirəcək”... — uşağın yuxu kimi şirin olan bu istəklərində onun təxəyyül aləmi bilavasitə əks olunur (3, s.106).

Uşaqların kiçik yaşlarında təxəyyül surətləri yaratması bəzən təsadüfə də ola bilər. Məsələn uşaq fikrini düzgün ifadə edə bilmədikdə, gərçək olmayan surətlər yaradır və ya hislərin təsiri ilə bir hadisəni şişirdilmiş formada danışır. Televiziya gördüyü hər hansı qoruxlu filmlər, eşitdiyi dəhşətli hekayələr onun təxəyyülünün mənfi cəhətdən inkişafına səbəb olur.

Məktəbyaşlı uşağın yaradıcılığına nəzər saldıqda bir sıra xüsusiyyətləri müşahidə edə bilirik. Artıq əsas fəaliyyət növü kimi oyun öz yerini təlimə verir. Yaradıcı təxəyyülün inkişafı təlimlə qarşılıqlı əlaqədə olur. Şagird artıq ətraf aləm, reallıq, cəmiyyət haqqında aydın təsəvvürlərə malik olur. Onda ixtiyari diqqət, hafizə, yaddasaxlama, yadasalma kimi əqli keyfiyyətlər formalaşır. Şübhəsiz ki, bunlar yaradıcılıq imkanlarının inkişafına səbəb olur. Bu yaş dövründə onun yaratdığı təxəyyül surətlər daha çox reallıqla bağlı olur.

Müəyyən edilmişdir ki, cisim və hadisələr arasındakı müxtəlif mənə əlaqələrini görəndə, ayırd edən uşaqlar daha zəngin təxəyyül obrazları yaradırlar. Bu isə təsadüfi deyildir. Müasir təsəvvürlərə görə, təxəyyülü mənənin yaranması kontekstində öyrənmək lazımdır. Təxəyyül surəti özünün xüsusiyyətləri ilə, R.Bartın “Obrazın 125 ritorikası” əsərində göstərdiyi kimi, “mənənin əsl ontologiyasını” əks etdirir. Uşağın gerçəkliyə münasibəti bu mənələr vasitəsilə ifadə olunur (3, s.109).

I-II sinif şagirdlərinin yaradıcı təxəyyülü, məktəbəqədər yaş dövründə olduğu kimi, hələ konkret xasiyyət daşıyır. Bu, öz ifadəsini onda tapır ki, həmin sinif şagirdlərinin təxəyyülü hər hansı bir konkret cismə istinad etdikdə daha maraqlı surətlər yaranır. I-II sinif şagirdləri, məsələn, oyun oynayarkən, adətən müəyyən bir cisimdən istifadə edirlər. Müəyyən edilmişdi ki, konkret bir cisimdən istifadə etmədikdə onlar oyun zamanı vəzifələrini uzun müddət ifadə edə bilmirlər. Qabaqcıl müəllimlər bu cəhəti nəzərə alaraq I-II sinif şagirdlərinə, məsələn, baharda “Bahar” mövzusunda inşa yazdırmağı təklif edirlər.

III-IV sinif şagirdlərində yaradıcı təxəyyülün konkretliyi əsasən aradan qalxır. Onlar müəyyən bir konkret cismə istinad etmədən də, fəaliyyətin məqsədinə uyğun təxəyyül surətləri yarada bilirlər. Bu, görünür, onlarda mücərrəd təfəkkürün inkişaf etməyə başlaması ilə əlaqədardır (4, s.67).

Bu yaşda şagirdlərdə gerçəkliyə uyğun təxəyyül surətləri yaratmaq tələbatı yaranır. Belə olan halda, onların təxəyyül obrazları məhdudlaşır. Lakin bu məhdudlaşmanı mənfi hal kimi qiymətləndirmək düzgün deyildir. Belə ki, kiçik yaşlarında yaratdıqları reallıqdan uzaq olan təxəyyül surətləri artıq öz yerini real obrazlara verir.

Bu zaman müəllimin üzərinə düşən əsas vəzifə şagirdlərdə yaradıcı təxəyyülün inkişafına təsir göstərəcək təlim materiallarından istifadə etməkdir. Bu siniflərdə şagirdə verilən hekayədə əsas diqqət təbiətin təsvirinə, obrazların daxili aləminə, onların mənəvi dünyasına, hekayənin məzmununa yönəldilir ki, bu da yaradıcı təxəyyülün inkişafına müsbət təsir göstərir. Şagirdlər özləri də hekayələr, şeirlər yazırlar.

V-VII sinif şagirdlərinin təxəyyül surətləri öz xüsusiyyətlərinə görə digərlərindən fərqlənir. Şagirdlərin ədəbiyyat, rəsm və s. fənlərindən əldə etdikləri yeni biliklər onlarda bədii və təsviri fəaliyyət sahəsində yaradıcılıq imkanlarının inkişafına müsbət təsir göstərir.

Bu yaşda yaradıcı fəaliyyətdə əmələ gələn təxəyyül surətlərinin reallıq xüsusiyyətləri özünü daha aydın büruzə verir. Yeniyetmələr təxəyyül surətlərini yaradarkən məntiqə əsaslanır. Onlarda tənqiqi təfəkkür inkişaf edərək yaradıcı təxəyyülün müsbət təsir göstərir. Elə bu səbəbdən yeniyetmələrin nitqində, yazılarında reallıqdan uzaq nağıl surətlərinə; divlərə, sehirli xalata, uçan xalçaya və s. rast gəlmək çətindir.

VIII- XI sinif şagirdlərində orijinal surətlər yaratmaq tələbatı yaranır. Onlar məşhur yazıçıların, rəssamların əsərlərində ilham alaraq bu surətləri yaratmağa səy göstərirlər. Bu yaşda tanış olduqları bədii təsvir və ifadə vasitələri, kimya, biologiya, fizika və başqa fənlərdə apardıqları eksperimentlər onlarda yaradıcılıq keyfiyyətlərinin inkişafına səbəb olur.

İlk gənclik dövründə yaradılan təxəyyül surətləri zamanı şagirdlər surətlərin xarakteristikasına, onların hislərinə, ətraf aləmə, surətlərin özlərinə olan münasibətə xüsusi önəm verirlər. Şagirdlərdə müşahidəçilik, tənqidi təfəkkür kimi keyfiyyətlər inkişaf etmiş olur. Bu da özü-özlüyündə yaradıcı təxəyyülə öz müsbət təsirini göstərir.

Şagirdlərdə yaradıcı təxəyyülün inkişafına nail olmaq üçün bir çox metodlar, üsullar vardır. Müasir kurikulumun əsas tələblərindən biri də şagirdlərin yaradıcılıq imkanlarının inkişafına nail olmaqdır. Bunun üçün bahalı texnikalara və ya laboratoriyalara ehtiyac yoxdur. Sadəcə dünyanın ən qabaqcıl ölkələrinin təcrübələrindən istifadə etmək kifayət edər.

Ə.Əlizadənin fikrincə, elmi-texniki tərəqqi şəraitində məktəb proqramının mənimsənilməsi ənənəvi təhsil sistemində olduğu kimi yaddaş gücünə yox, yalnız yaradıcı təfəkkür hesabına mümkündür. Başqa sözlə, hafizə məktəbindən- “əzbərləmədən” qurtulub, ağıl, hiss, və yaradıcılıq məktəbinə keçid zəruridir (2, s.352).

Ç.M. Hacıyevin tədqiqatları onu deməyə imkan verir ki, yaradıcı ünsiyyətin təşkili probleminin işlənilməsi hazırlanması yaradıcılığın kompleks tədqiqi strategiyasında ön sırada gələn məsələlərdən biridir. Yaradıcı ünsiyyəti Ç. M. Hacıyev 5 inkişaf mərhələsinə ayırır:

Birinci mərhələ— ünsiyyət daha çox kommunikativdir və informasiyanın ötürülməsindən ibarətdir;
İkinci mərhələ— ünsiyyət kommunikativdir, informasiya birbaşa təyinatı üzrə istifadə olunur;

Üçüncü mərhələ— ünsiyyət kommunikativ-yaradıcı xarakter daşıyır. İnformasiya həm təyinatı üzrə “birbaşa” həm də, sətiraltı mənada ifadə olunur;

Dördüncü mərhələ— ünsiyyət yaradıcı-kommunikativ xarakter alır. İnformasiyanın ötürülməsi özlüyündə köməkçi rol oynayır;

Beşinci mərhələ — bunu sırf yaradıcı mərhələ adlandırmaq olar. Ç. Hacıyevin fikrincə, yaradıcı ünsiyyəti təşkil etmənin bu mərhələyə uyğun real metodları hələ meydana gəlməyib (5, s.98).

Məktəbəqədər yaş dövründə uşağın əsas fəaliyyət növü oyundur. Oyunlardan istifadə edərək uşaqda təfəkkür və təxəyyülün inkişafına nail olmaq mümkündür. Oyunların müxtəlif növləri vardır; əşyavi və süjetli, hərəki və didaktik, fərdi və qrup halında, rollu və qaydalı oyunlar və s. Oyun – elə fəaliyyət növüdür ki, onun nəticəsində heç bir maddi və mənəvi məhsul əldə edilmir (yaşlıların və uşaqların işgüzar və quraşdırma oyunlarından başqa). Oyun ən çox əyləncə xarakteri daşıyır və istirahət məqsədi güdür. Lakin bu əyləncə vasitəsilə uşaqlar çox şey əldə edirlər. Onlar burada ünsiyyət tələbatlarını da ödəyirlər. Kiçik yaşlarında valideynlərlə oynadıqları oyunlar uşaqlar və valideynlər arasındakı münasibətə, ünsiyyətə təsir edir. O cümlədən bağça yaş dövründə tərbiyəçilər uşaqların təfəkkür və təxəyyülünün inkişafına təkan verən oyunlardan istifadə etməlidir.

Təxəyyül və oyun bir-biri ilə sıx əlaqəyə malikdir. Məktəbəqədər yaş dövründə istər evdə ailə tərbiyəsi, istərsə də bağçada aparılan tərbiyə nəticəsində uşaqların oyun prosesində onların təsəvvür ehtiyatı xeyli artır, yaddaş fəaliyyəti, təfəkkürləri inkişaf edir, uşaqlarda yeni tələbatlar əmələ gəlir. Bütün bunlar isə onların təxəyyüllərinin geniş və məzmunlu xarakter alması ilə nəticələnir (6, s.327).

Bu yaş dövründə uşaqlarda özlərini kiməsə bənzətmək, digər insanların hərəkətlərini təkrarlamaq tələbatı yaranır. Elə bu səbəbdən onlar oyun oynayarkən müəllim, həkim, sürücü, pilot və s. rolunu öz üzərlərinə götürür, onların hərəkətlərini təqlid edirlər. Lakin təqlid etmə prosesi eyniyə olmur. Uşaq buraya öz fantaziyasına uyğun olaraq nələrsə əlavə edir. Oyunlarda yaradıcılıq ünsürləri öz əksini tapır.

Oyun zamanı uşaq şəraiti dəyişdirir, predmetləri yeni qaydada yerləşdirməyə can atır, əşyalara özü bildiyi funksiyaları həvalə edir. Kibrit qutusu-beşik, stol- avtomobilə, gəlinciklər- anaya, bacıya, uşağa çevrilir. Bu təxəyyülün yaradıcı funksiyası ilə əlaqədardır.

Şagirdlərin ilk qələm təcrübələrinə — rəsm əsərlərinə, şerlərinə, hekayələrinə, bəstələrinə, elmi-texniki axtarışlarına qayğı ilə yanaşılmalıdır. Onları bədii, elmi, texniki yaradıcılığın xüsusiyyətləri, görkəmli yazıçıların, alimlərin, konstruktorların və b. yaradıcılıq laboratoriyası ilə də tanış etmək, yaratdıqları yeni təxəyyül surətlərini ifadə etmək üçün yaradıcılıq vərdişləri aşılamaq lazımdır. Məktəbli xəyalının tərbiyə imkanlarından da səmərəli istifadə olunmalıdır (7, s.116).

Bir çox şagirdlər hər hansı problemin, məsələnin həllində təxəyyül imkanlarından yetərinə istifadə edə bilmirlər. Bunun səbəbi adətən təxəyyülün kasadlığı və zamanında valideyin və tərbiyəçi tərəfindən uşağın düzgün yönləndirilməməsi olur.

Bəs şagirdlərdə yaradıcı təxəyyülü necə aktivləşdirmək olar?—Müasir kurikulumun tələblərindən biri şagirdlərə əməkdaşlığın, yoldaşlıq kollektivin üzvü olmaq hislərini aşılamaqdır. Buna görə də tədris zamanı qrup işlərinə xüsusi önəm verilir. Təcrübələr göstərir ki, qrupla iş zamanı şagirdlərdə yaradıcı təxəyyülün inkişafını stimullaşdıran mühit yaranır. Bunun üçün bir sıra metodlar vardır. Onlardan ən çox istifadə olunanların nəzərdən keçirək.

“Beyin həmləsi” — yaradıcısı A.Osbornun olmuşdur. O bu metodu 1957-ci ildə işləyib hazırlamışdır. Lakin müasir dövrdə də ondan geniş şəkildə istifadə olunur. Dərsdə 5-10 dəqiqə ərzində şagirdlərin öyrənilən mövzu, problemin həlli yolları üzrə müxtəlif ideyaları irəli sürməsi vasitəsi kimi istifadə olunur. Beyin həmləsi şagirdlərin yeni bilikləri üzə çıxarmağa, müzakirə olunan məsələyə maraq oyatmaqla yanaşı yaradıcı təxəyyülün inkişafında əvəzsiz rol oynayır. Bu zaman şagirdlər yeni fikir və ideyalar irəli sürməlidir. Bu isə öyrənilən mövzuya marağı oyadır.

Beyin həmləsi zamanı müəllim ilk olaraq həll olunmalı problemi elan edir. Sual lövhəyə yazıla və ya şifahi şəkildə verilə bilər. Mümkün qədər çox şagird fikir söyləməlidir. Söylənilər heç bir şərh verilmədən, tənqidi münasibət bildirilmədən lövhədə qeyd olunur. Daha sonra ideyalar müzakirə edilir. Şagirdlər faydalı hesab etdikləri ideyaları seçirlər.

Klaster (şaxələndirmə)— Bu zaman müəllim tərəfindən lövhədə və ya iş vərəqlərində dairə çəkilir və onun mərkəzində yazılmış anlayış ilə bağlı söz və ya ifadələr söyləmək şagirdlərə tapşırılır. Müəllimin yazdığı anlayışdan başlayaraq hər onunla əlaqəli sözlər xətlərlə birləşdirilir. Bu zaman şagirdlərdə həm yaradıcı həm də bərpəedic təxəyyül inkişaf edir. Şagird real olan və ya öz təxəyyülünün nəhsulu olan anlayışları qeyd edə bilər. Unutmaq olmaz ki, hər anlayış mərkəzdə yazılanla bağlı omalıdır.

Qərarlar ağacı— Bu üsul qərarların qəbul edilməsi zamanı alternativ yolları araşdırmaq və təhlil etmək məqsədi daşır. Şagirdlər təxəyyülərində məsələnin həlli yollarını canlandırmalı, onların hansının daha

səmərəli olduğuna qərar verməlidirlər. 4-6 nəfərdən ibarət qruplarda şagirdlər problemin həlli yollarının üstünlüklərini və mənfi cəhətlərini təhlil edir, onları “+”, və ya “-” işarəsinin qarşısında müvafiq qaydada qeyd edirlər. Sonda nəticə cədvəlin qərar hissəsində yazılır və üstü örtülür. Bütün qrupların təqdimatından sonra müzakirə aparılır;

Qrup müzakirəsi metodlarından biri kimi U.Qardonun —Sinektikal metodu da maraqlıdır. Öz dəst-xəttinə görə bu metod —Beyin həmləsinil xatırladır, lakin —Beyin həmləsindən fərqli olaraq —Sinektika metodu müxtəlif ideyalar arasında oxşar cəhətlərin müəyyən edilməsini, ümumi məxrəcin tapılmasını nəzərdə tutur. Müzakirəni sinektor (qrup müzakirəsinin aparıcısı) başlayır. Onun əsas vəzifəsi bir-birinə əks ideyaları dəqiq formulə etməkdən ibarətdir. Qrup bu ideyaları müzakirə edib qiymətləndirir, onları bir-birinə yaxınlaşdıran ümumi cəhətləri müəyyən edir.

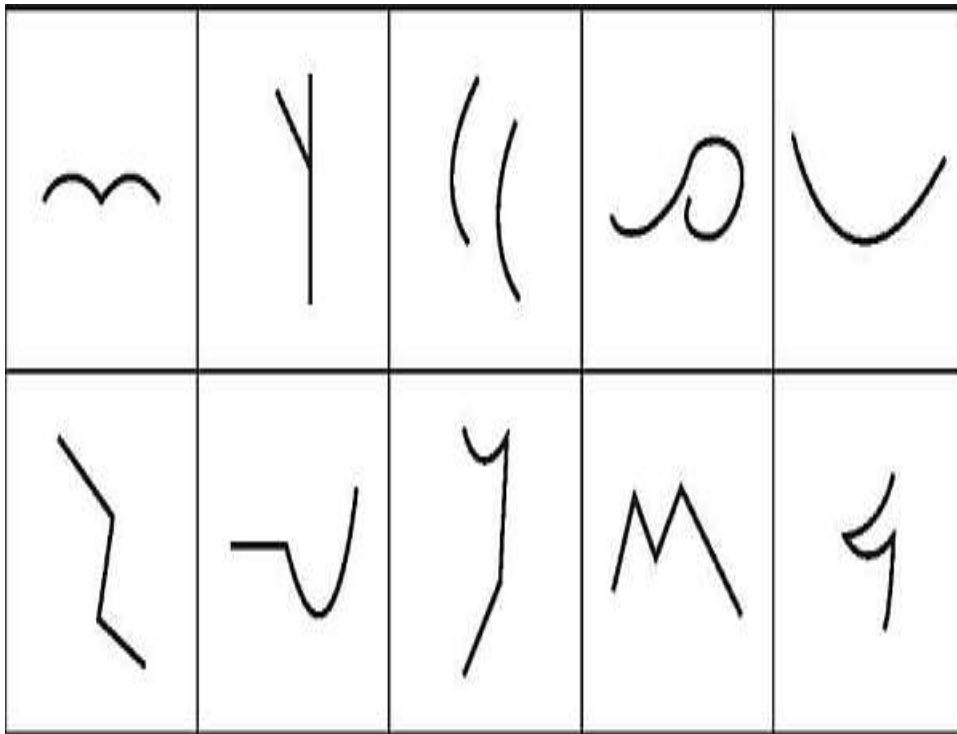
Sinektika metodunda məntiqi priyomlardan, xüsusilə oxşarlıq üzrə mühakimə priyomlarından geniş istifadə olunur (7, s.118).

Qrup işlərində istifadə olunan metodlardan başqa şagirdlərlə individual iş zamanı da onlarda yaradıcı təxəyyülün inkişafına səbəb olan müxtəlif üsullar vardır:

Layihələrin hazırlanması— Layihələrin hazırlanması müxtəlif mövzuların müstəqil şəkildə tədqiq edilməsidir. Layihələr şagirdlərin yaradıcılıq imkanlarının tədqiqat vərdişlərinin, biliklərə müstəqil yiyələnmə bacarıqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Müəllim tədqiqat zamanı şagirdə kömək edə, yol göstərə bilər. Lakin təqdimat zamanı şagird heç kimin köməyindən istifadə etməməlidir. Tədqiqatın nəticəsi isə hesabat, xəritə, illüstrasiya, fotoşəkillər cədvəllər, qrafiklər, formasında ola bilər;

Şagirdlərin təxəyyülünün inkişafı üçün psixoloqlar “yarımçıq hekayə” metodundan istifadəni məsləhət görürlər. Bu zaman şagird artıq hekayənin süjetini sadəcə olaraq inkişaf etdirmir həmçinin əvvəldən axıra qədər süjetin inkişafı üçün zəruri olan fərziyyələr irəli sürür. Əgər şagird yarımçıq hekayə metodunu uğurla yerinə yetirirsə, belə nəticəyə gəlmək olar ki onda yaradıcı təxəyyülün inkişafı normal səviyyədədir;

Bunlardan başqa şagirdlərə şeir yazmaq, möcud olmayan bir əşya və ya heyvan şəkli çəkmək, sadə bir qutunu öz istəklərinə uyğun bəzəmək, verilmiş müxtəlif fiqurlardan müəyyən əşya düzəltmək və s. kimi əyləncəli tapşırıqlar verilə bilər. Bu tipli tapşırıqları şagirdlər sevərək yerinə yetirəcək, müəllim isə onlarda yaradıcı təxəyyülün inkişafını stimullaşdıracaqdır.

Şəkil 2. Torrans “Təxəyyülün diaqnostikası”

Ədəbiyyat:

1. Əzizov Q.Q. “Psixologiya” Bakı: 2013, 432 s.
2. R.H. Qədirova T.T. Babayeva Ümumi psixologiyadan ixtisas praktikumu, Bakı:2014, s.169.

3. Salamova K. B. Ümumi psixologiya Sumqayıt: 2016, 380 s.
4. Y. V. Şoroxova, İ. P. Pavlovun siqnal sistemləri haqqında materialist təlimi, Moskva, 1955-ci il, 208 s.
5. Пономарев Я.А., Гаджиев Ч.М. Закономерности общения в творческом коллективе. Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная. М. Найка, 1990. 303 с .
6. Бағрамов Ə.С., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Ali məktəblər üçün dərslik, Bakı: Çinar-çap, 2002, 623 s.
7. Psychobox. A box of psychological games. UK, 2004

Progress and Bringing up of Students' Creative İmagination

Summary

This article is based on the number of local and foreign psychologists' experimental-psychological investigations and academic researches. Creative imagination differs according to its age groups and students' individual characters. The most efficient way of achieving the progression of creative imagination, is choosing appropriate method for each age group. Experimental tests are also important for measuring the effectiveness of imagination. Children who can identify different content connection are able to create more creative images. İmagination has significance role in all type of activities.

Развитие и воспитание творческого воображения у студентов

Резюме

Эта статья основана на экспериментальных и психологических исследованиях азербайджанских и зарубежных психологов. Творческое воображение образовывается в зависимости от возрастной группы и индивидуальных особенностей учащихся. Самый эффективный способ достичь творческого воображения - это выбрать метод, подходящий для каждой возрастной группы. Экспериментальные тесты также важны для измерения эффективности воображения. Дети, которые видят разные значения между предметами и событиями, создают более лучшее воображение и видят новые образы. Воображение важно во всех сферах деятельности.

Rəyçi: f.ü.f.d. Ə.Əliyev